

Juryrapport Karel van Manderprijs 2016

Sinds 1958 reikt de Vereniging van Nederlandse Kunsthistorici jaarlijks de Karel van Manderprijs uit voor een waardevolle wetenschappelijke publicatie van een Nederlandse of in Nederland werkzame kunsthistoricus. Een publicatie die het zicht op een deel van de kunstgeschiedenis aanzienlijk heeft veranderd. Tot voor kort vond deze prijsuitreiking in relatieve stilte plaats, maar dat is – terecht - aan het veranderen! Het is van blijvend belang dat vernieuwende kunsthistorische publicaties worden geschreven en ook met een breder publiek worden gedeeld.

De jurering voor deze prijs vindt plaats op basis van een vooraf opgestelde bibliografie van publicaties die de afgelopen vijf jaar binnen een vastgestelde tijdsperiode of werkveld zijn verschenen. Dit jaar vormt de Bibliografie *Architectuur, stedenbouw en ruimtelijke ordening, tuin- en landschapsarchitectuur, monumentenzorg en bouwhistorie door de eeuwen heen*, met publicaties verschenen tussen 2011-2015, de basis voor jurering en prijsuitreiking. De zeer omvangrijke bibliografie is dit jaar met veel zorg samengesteld door Heleen Kooijman. De inleiding is verzorgd door Gabri van Tussenbroek, hoogleraar stedelijke identiteit en monumenten aan de Universiteit van Amsterdam. De VNK is hen hier zeer dankbaar voor.

De jury van de Karel van Manderprijs kent een jaarlijks wisselende samenstelling. Dit jaar bestond de jury uit Margriet van Eikema Hommes (universitair hoofddocent materiaal-technische kunstgeschiedenis, Technische Universiteit Delft en specialist interieurschilderingen, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed), Natascha Lensvelt (specialist tuinen en parken, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed), Koen Ottenheym (hoogleraar architectuurgeschiedenis, Universiteit Utrecht) en Johan de Haan (Atelier Rijksbouwmeester en buitengewoon hoogleraar toegepaste kunsten en kunstnijverheid, Radboud Universiteit Nijmegen). De jury heeft uit de enorme oogst en gevarieerdheid van publicaties negen publicaties genomineerd. Het gaat hierbij om publicaties die hoog scoren op de criteria:

- Vernieuwend qua onderwerp, inzichten en aanpak;
- Oorspronkelijkheid;
- Wetenschappelijke impact;

- Publiekstoegankelijkheid.

De keuze is gevallen op de volgende nominaties:

- Gerrie Andela, *J.T.P. Bijhouwer. Grensverleggend landschapsarchitect*, 010 Uitgevers, Rotterdam 2011;
- Petra Brouwer, *De wetten van de bouwkunst. Nederlandse architectuurboeken in de negentiende eeuw*, Rotterdam 2011;
- Mieke Dings, *Tussen tent en villa. Het vakantiepark in Nederland, 1920-nu*, Nai010 Uitgevers, Rotterdam 2015;
- Hilde de Haan, Ids Haagsma en Wim Ramselaar, *Jan de Jong. De monografie. Het oeuvre van een pionier in het plastische getal*, Uitgeverij Architect, Haarlem 2014;
- Merlijn Hurx, *Architect en aannemer. De opkomst van de bouwmarkt in de Nederlanden 1350-1530*, Vantilt, Nijmegen 2013;
- Sigrid de Jong, *Rediscovering Architecture. Paestum in eighteenth-century architectural experience and theory*, Yale University Press, 2015;
- René de Kam, Frans Kipp, Daan Claessen, *De Utrechtse Domtoren. Trots van de stad*, Uitgeverij Matrijs, Utrecht 2014;
- Heimerick Tromp, *De Nederlandse landschapsstijl in de Achttiende Eeuw*, Leiden 2012;
- Gabri van Tussenbroek, *'Alzo zult gijlieden dat maken'. Gebruik en ontwikkeling van bouwcontracten en bestekken in de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden tot 1650*, Primavera Pers, Leiden 2013.

Gerrie Andela schreef een uitstekende monografie over landschapsarchitect, stedenbouwkundige en hoogleraar tuin- en landschapsarchitectuur Jan Bijhouwer. Andela laat zien hoe Bijhouwer van grote invloed is geweest op de ontwikkeling van de Nederlandse landschapsarchitectuur. Bijhouwers plantenkennis, ook van inheemse flora, aandacht voor ruimtelijke kwaliteit en brede blik op stedelijke ontwikkelingen, hebben tijdgenoten en latere generaties geïnspireerd. In een vlotte stijl geschreven en voorzien van werkenlijst, is dit boek een standaardwerk voor iedereen werkzaam in het vakgebied.

Petra Brouwer bestudeert in haar gedegen en fraai uitgegeven bronnenstudie hoe in de negentiende eeuw de kennis en theorie over de burgerlijke bouwkunst sterk veranderde. Nauwgezet analyseert zij daartoe een groot aantal Nederlandse architectuurhandboeken. Zij toont aan hoe de kijk op de drie belangrijke vakspecialismen binnen de architectuur – de materialenkennis, de constructieleer en de schoonheidsleer – ingrijpende veranderingen onderging, mede onder invloed van

nieuwe wetenschappelijke vakgebieden, zoals de geologie en mechanica. Bijzonder boeiend is ook haar beschrijving hoe de verschuivingen binnen die drie architectuurspecialismen elkaar hebben beïnvloed en versterkt.

Tussen tent en villa van **Mieke Dings** behandelt een herkenbaar en tegelijk volstrekt nieuw onderwerp: het Nederlandse vakantiepark. De opkomst en ontwikkeling van het vakantiepark wordt geschetst aan de hand van lokale politiek, ruimtelijk orderingsbeleid, de projectontwikkelaar, de wensen van vakantiegangers en de vormgeving van hun tijdelijke woning. Dings beschrijft welke invloed 'de trek naar buiten' heeft gehad op de inrichting van duingebieden en cultuurlandschappen in Nederland. Een actueel onderwerp, aantrekkelijk geïllustreerd.

Hilde de Haan, Ids Haagsma en wijlen Wim Ramselaar schreven twee kloeke delen met liefdevolle aandacht voor het onderwerp: architect Jan de Jong. De vormgeving van de boeken is eigzinnig en doordacht, de beeldredactie scherp en de teksten instructief én persoonlijk. Het is een prachtig en passend eerbetoon aan een talentvolle, bescheiden architect, wiens oeuvre in dit werk op een effectieve en inzichtelijke manier aan het publiek wordt gepresenteerd. Ronduit knap is de wijze waarop de twee delen elkaar aanvullen en duidelijk maken hoezeer de Jongs persoonlijke overtuigingen en queestes doorklinken in zijn ontwerpen: de observaties van Ramselaar, in leven (oud-)medewerker van De Jong, versterken de meer analytische blik van De Haan en Haagsma en vice versa.

Sigrid de Jong beschrijft de verandering in het denken over architectuur door de herontdekking in de vroege achttiende eeuw van de drie archaische Grieks-Dorische tempels in Paestum in Zuid-Italië. De ervaringen en reacties van de bezoekers, zoals dichters, kunstenaars, schrijvers en wetenschappers, onderwerpt zij daartoe aan een zorgvuldige analyse. Zij doet dit niet alleen aan de hand van schriftelijke bronnen, zoals reisverslagen en gedichten, maar ook door het bestuderen van talloze tekeningen, schilderijen en prenten – allen in royaal formaat afgebeeld in dit prachtig uitgegeven boek. De lezer volgt de toenmalige reizigers bij het naderen, rondlopen, voelen en ervaren van de oude ruïnes. De Jong laat vervolgens overtuigend zien hoe deze ervaringen een doorslaggevende rol hebben gespeeld bij ontwikkelingen binnen het

intellectuele *discours* over de antieke architectuur en de rol van het sublieme, het schilderachtige en de zintuiglijke ervaring.

Het boek van **De Kam, Kipp en Claessen** gaat niet alleen over de Utrechtse Domtoren, maar presenteert en passant ook de geschiedenis en stedenbouwkundige ontwikkeling van het hele Domplein vanaf de vroege middeleeuwen tot op de huidige tijd. De bouwgeschiedenis van de Domtoren wordt minutieus onderzocht waarbij ook veel aandacht uitgaat naar bouwmaterialen en constructietechnieken. Het verhaal is gebaseerd op grondig bronnenonderzoek en op een heel mooie analyse van het historische beeldmateriaal dat ook rijkelijk in het boek is afgebeeld. De prachtige digitale reconstructies van de verschillende bouwfases van de Dom en de toren verduidelijken de geschiedenis op voorbeeldige wijze waardoor het boek terecht ook een heel groot lezerspubliek heeft bereikt.

Van Tussenbroek analyseert in zijn boek het proces dat aan de meeste bouwprojecten voorafgaat, namelijk dat van het opstellen van planvorming, bouwcontracten, bestekken en aanbesteding. Op basis van zo'n 250 overgeleverde bestekken en contracten vanaf de late veertiende eeuw tot het midden van de zeventiende eeuw, wordt heel zorgvuldig een beeld geschetst van de verschillende onderhandelingsstrategieën en het spel van geven en nemen dat opdrachtgevers, bouwmeesters en aannemers in de aanloop naar een groot bouwproject ook toen met elkaar speelden. Het is een unieke studie die voor het eerst inzicht geeft in dergelijke processen die uiteindelijk ook heel bepalend kunnen zijn voor het gebouwde resultaat.

Naast de net besproken zeven nominaties krijgt de publicatie van **Heimerick Tromp** over de Nederlandse landschapsstijl in de achttiende eeuw van de jury een eervolle oevrevermelding. Tromp heeft gedurende zijn loopbaan een grote bijdrage geleverd aan het wetenschappelijke debat over de Nederlandse tuingeschiedenis, in het bijzonder de witte vlek van de achttiende-eeuwse landschapsstijl. Lang was de gangbare mening dat de landschapsstijl in Nederland een voornamelijk negentiende-eeuws fenomeen was. Door uitgebreid onderzoek heeft Tromp een veelheid aan voorbeelden van vroege landschapsstijl voor het voetlicht gehaald. De genomineerde publicatie is een bewerking van zijn proefschrift *Et in Arcadia Ego* uit 2002 en vormt een samenballing van zijn

onderzoek uit de afgelopen veertig jaar. De grote waardering van de jury geldt niet alleen het genomineerde boek als ook de verdiensten van de onderzoeker voor de Nederlandse tuingeschiedenis. De Karel van Manderprijs is geen oeuvreprijs, maar als dit wel het geval zou zijn geweest, dan was Tromp hiervoor een grote kanshebber geweest.

De onbetwiste winnaar van de Karel van Manderprijs 2016 is Merlijn Hurx met zijn *Architect en aannemer. De opkomst van de bouwmarkt in de Nederlanden 1350-1530*. Hij promoveerde op dit onderwerp aan de TU Delft. Het boek van Hurx is vernieuwend omdat hierin voor het eerst de rationalisering van het laat-middeleeuwse bouwproces is blootgelegd. Grote publieke bouwwerken als kerken en stadhuizen kwamen, in tegenstelling tot elders in Noord-Europa, niet in eigen beheer tot stand, maar werden openbaar aanbesteed. Prefab bouwpakketten en bouwteams deden hun intrede. De architect ontwikkelde zich van voorman tot adviseur en coördinator van het bouwproces. Op een samenhangende, goed leesbare en mooi vormgegeven wijze schetst Hurx hiermee de vroege geschiedenis van het architectenvak. De impact van de publicatie is niet alleen groot in het wetenschappelijke domein (over dit thema was sinds het werk van Ruud Meischke in 1953 niet meer geschreven), maar raakt ook het publieke domein. Het is relevant en aantrekkelijk voor iedereen die is geïnteresseerd in middeleeuwse bouwkunst; rondleiders maken inmiddels dankbaar gebruik van de inzichten uit deze publicatie. Over valorisatie van wetenschappelijk onderzoek gesproken. De publicatie van Hurx scoort hoog op alle criteria die de jury bij haar afweging heeft betrokken en is daarmee een terechte winnaar van de Karel van Manderprijs 2016.

12 november 2016

Annette de Vries

Voorzitter jury Karel van Manderprijs